

I. A táj középkori képe. A gazdálkodás formái.

Tájak többszáz év előtti képének rekonstruálásánál ma már nem indulhatunk ki abból a feltevésből, hogy kezdetben mindent őserdők és mocsarak borítottak. Okleveles adatok azt bizonyítják, hogy a középkori, a mostaninál kétségkívül jóval nagyobbterjedelmű és megszakítatlanabb erdőterületek körvonalai legalább nyomokban — sokszor a mai térképeken is fellelhetők, mocsaras vidékek pedig néhol akkorára sem terjedtek, mint néhány évtizeddel ezelőtt, a nagy lecsapolások megindulásakor. Szatmár megye esetében is óvatosaknak kell tehát lennünk. A különbségeket kisebb egységenként haladva próbáljuk megállapítani.

Első egységül az a terület kínálkozik, amelynek keleti határa nagyjából a Szamos–Kraszna találkozásától délfele húzható függőleges, majd délnyugatra térő vonal. Ez a megye más részeitől elütő jellegű vidék a szabolcsi Nyírség kiegészítő része. Kisebb-nagyobb homokdombokkal,¹ a mélyedésekben meggyült tavakkal² tarkított táj, különben nagyrészt folyóvíz-szegény, mely a középkorban csak annyiban volt máskülsejű, hogy nagyobb kiterjedésű, bár akkor nem összefüggő, túlnyomórészt tölgyerdő borította.³Az erdön kívüli, közepes termékeny-

¹A középkor mons sabulonousai és monticulousai: Ecsed, 1427. Dl. 11894 és Lel. Met. Szat. 6, Karuly 1426. Lel. Met. Szat. 7, Varsány 1371. Múz. 29.

²Aqua paludosa: Bagda, 1338. Ibrányi, alueus: Karuly 1426. Lel. Met. Szat. 7, stagnum: Dobos 1368. Perényi és Szalka 1325. Perényi copia.

³Ma csak Mérk-Vállaj-Csalános vidékén találunk ilyet, régebben a mai Krasznatorolatnál is volt: Planum lacus Etsediensis Láp dicti... 1777. D. 8. N. 7. Fasc. 8. No. 47. és A. N. 731. ai. 817. Oecon., Olcsva 1500. Károlyi III. 42.], Varsány 1366. Lel. Met. Szat. 31. és 1371. Múz. 29., Papos 1500. Lel. Acta 28. Fafajták: tölgy: Varsány 1326. Kapy, tölgy és szil: Varsány 1371. Múz. 29., kóris: Vada 1425. Lel. Met. Szat. 53., cseres: Ecsed 1427. Lel. Met. Szat. 6., nagy erdő és nyár: Bagda 1338. Ibrányi, tölgy: Mada 1330. Dessewffy, erdő, tölgy: Karuly 1426. Lel. Met. Szat. 7., tölgy: Laskod 1431. Vay 1050., Vaja 1349. Vay 292., nyíres: Vaja 1435. Vay 1068., tília: Terem 1431. Károlyi II. 139. 1., nagy erdő: 1522 körül: Dl. 37354, tölgy: Parasznya 1454. Lel. Met. Szat. 32., tölgy és szil: Dobos 1336. Perényi, szil: Dobos 1368. Perényi, tölgy és éger: Pályi 1341. Anj. IV. 76. 1., erdő, szil: Jánosi 1411. Ibrányi, makkoserdő: Jánosi 1445- Petróczy 88. 1., nagy erdő, tölgy: Hodász 1272 < 1511. Ibrányi, tölgy és szil: Szalka 1325. Perényi, copia.

ségű homokosvidékek legeltetésre és földművelésre, ha nem is elsőrendűen, alkalmasak voltak.

A megye sík részének többi tájegységét: Nagykároly vidékét az Érmellék ideeső részével, a Kraszna—Szamos közét és a hatalmas Szamosháta csak a nagy vízterületek (Ecsedi-láp, krasznai mocsarak, Szamos) tagolják s egyes részeik közt csak az itt döntő módon szereplő mocsarak és folyók sűrűsége, a talajváltozatok, valamint az erdők kiterjedése alapján lehet különbséget tenni. A vizek közül egyedül az Ecsedi-lápnak volt — nagy terjedelme és járhatatlansága miatt — választó szerepe. Egykori kiterjedéséről, a vízterület századokon át bekövetkezett s településekre is kiható változásairól eltérők a vélemények. Szirmay¹ nagyméretű áradásról beszél, melynek több falu esett áldozatul. Czirbusz Géza² ezt az állítást egyáltalán nem látja bizonyíthatónak. Hiteles források tanúsága szerint Szirmay jár közelebb az igazsághoz, mert ha nem is tudunk hatalmas területek elárasztásáról, néhány falu nyomai ma valóban elöntött földön találhatóak meg. (Sándor, Szentmárton, Sárvár, Börvely vára)³ s ezek példájára más lápmenti, már a középkorban vagy csak később felbomlott települések (Tótfalu Börvely mellett, Remeteszeg, Marcellfalva, Mácsa, Rechege, Tagy) pusztulásának okát is a víz terjedésében kereshetjük. A folyamat szemünk láttára csak Sándoron játszódik le, míg a nyugati várak⁴ valószínűleg már kezdetben mocsártól részben vagy egészben körülvett helyre épültek,⁵ úgyhogy itt nagy változásra nem gondolhatunk.⁶ A környék faluinak határát nagy területen elborító vizek s a rendszeresen fellépő áradások⁷ különös szint adtak ennek a vidéknek. Szántóföldeket hiába keresünk: a lakók, ha a láp nem zárta őket, mint a kocsordiakat, egészen körül: csak a víztől távolabbeső oldalon törhették a földet. Ellenben a vizenyős, sásos, zsombékos, rekettyés tavakkal és szigetekkel

¹ Szirmay, I. 22. l.

² Az ecsedi láp lecsapolása. Földrajzi közlemények 1899. 97. l, skk.

³ L. az Adattárban.

⁴ Sárvár, Börvely, védelmi okokból később Ecsed is: in pratis seu paludibus, 1334: Anj. III. 61. l.

⁵ Anonymus: infra paludes, Scriptores I. 63. l.

⁶ A láp különben legrégebb, 1777-i térképe szerint a maihoz hasonló terjedelmű és csak Kocsortól északra mutat nagyobb eltérést. Az id. térképet, amennyiben lehetséges volt, máshol is felhasználtuk.

⁷ Tempore inundationis aquarum: Szentmárton T427. Lel. Acta 20, propter inundacionem et copiositatem aquarum, 1338. Erd. M. Kemény 59., Tyukod, 1389. Lel. Acta 12.

tarkított területeken kívül,¹ melyek egy része egészen használhatatlan, sőt az év nagyobb részében megközelíthetetlen: sok volt a legeltetésre kitűnően alkalmas «pratum aquosum»,² valamint a mocsári és más, a mainál összefüggőbb erdőség.³

A víz nyomta rá bélyegét a mocsaras Érmellék s a sárosspartú, határozatlan futású, folyását gyakran változtató Kraszna-tájéék lakóinak életére is.⁴ Erdő ezen a tájon, úgy látszik, már a középkorban is alig volt.⁵ Termékeny és gazdag földek fekszenek a nagy vizektől távolabb, a láp délnyugati oldalán a Nyírségig s délkeletre a hegyek tájáig. Délnyugaton, Nagykároly vidékén, szántók kövér kaszálókkal, cserjésekkel s vegyes erdőkkel váltakoznak⁶ és nincs hiány a szükséges vízben sem.⁷ A Kraszna jobbpartját viszont a Hirip—Hodos—Zsadány—Dobvontól délre valamikor a Bükk-hegység takarójához kapcsolódó nagy erdő borította.⁸ Vízet a néhol mocsaras Balkány és Homoród patakok adtak.

Ismét a faluk nagy tömegét: az egyik legsűrűbb települési területet teszi jellegzetessé a megyénket középen kettészelő Szamos folyó. A Szamos is felkeresi évenként bekövetkező ár-

¹ Propter ... arundinum et graminum altitudinem... Rechege 1338. Erd. M. Kemény, nádas, rubetum: Kálmánd, 1431. Károlyi II. 136—7. l., in fossato lutoso, lutosus locus, lacus: Tyukod 1389. Lel. Acta 12, erek, vizek, szigetek: Tyukod, 1476. Lel. Prot. par. 86, stagnum, lacus: Szalka 1325, Perényi copia.

² Kálmánd, 1431. Károlyi II. 137. l., terre pascuales: Börvely, 1430. Kállay, saec. XV. R. II. 613, Lel. Acta 14.

³ Silva dolabrosa aquosa: Börvely, 1430. Kállay, saec. XV. R. II. 613, füz: Tyukod 1389. Lel. Acta 12, éger: Tyukod, 1181, Szentpétery: Regesta 43—44. l., tölgy, szil: 1325. Szalka, Perényi copia.

⁴ Loca paludosa atque lutoso: Terem 1496. Károlyi III. 21. l., magne aque sunt quas in densitate temporum pedester transire non valemus: érvidéki plébánosok szavai, 1470. Kállay, saec. XV. R. III. 1069, ágakra szakadó folyó, vizes rétek: Gencs 1428. Lel. Met. Szat. 15, propter nimiam detorsionem et habundanciam aquarum ...: Majtény 1469, Dl. 16844.

⁵ Esztró 1489. Lel. Acta 31.

⁶ Cser, füz, tölgy, szil, kőris: Petri 1366. Károlyi I. 267. l. skk., Vada 1425. Lel. Met. Szat. 53.

⁷ Reszege 1316. Anj. I. 398. l., 1437. Károlyi II. 190. l., 1439. Károlyi II. 218. l.

⁸ Nagy része ma is áll: I, a 200.000-es térképet; a középkorban a vártól független erdőispánság alá tartozott, emlékei: Gyöngy 1382, Fejér IX./5. 616. l., silva glandinosák: Géres 1423. Lel. Acta 45, Erdőd 1424. Lel. Acta 1, Béltek 1450. Lel. Acta 40. Itt volt különben, a Bükk-hegység lábánál, a bükkterület határa is: tölgy: Gyöngy 1382, Fejér IX, 5. 616. l., Hirip 1406. Fejér X./4. 567. l., bikk: 1430. Fejér X./7. 307. l. (Erdődől keletre), v. ö. Prinz-Teleki: Magyar földrajz, II. térképeit a 72. és 81. lapon.

mékenysége azonban növekszik, a víz látogatása tehát haszonnal jár. Egészen használhatatlan, mocsaras talaj kevés van itt s az is inkább a torkolat lassú folyású és idegen vizekkel körülvett vidékén.¹ A mélyebb részeken megüledett vizet gyakran fel lehet használni halastónak.² A parton szántók, legelők, erdők váltakoznak.³ Az erdőállomány egykor nagyobb volt a mainál, összefüggőbb területet azonban csak a torkolat vidékén borított.⁴ Mindjobban összeszűkültek azonkívül Szatmártól kelet felé haladva a Szamoskétpart rengetegei is.⁵

A Szamos—Tur—Tisza közének igen jó, de észak felé, főképp a Tur mentén már gyengülő talaját még mindig eléri és nedvesen tartják a három folyónak vagy a Szamos mindent behálózó mellék- és holtágainak⁶ árvizei,⁷ gazdag legelőkben tehát itt sincs hiány. Az erdő délnyugaton csak foltokat alko-

¹ Locus aquosus: Varsány 1365. Dessewffy, mocsarak: Varsány 1371. Múz. 29., Panyola 1264. Fejér VI./2. 388. l., Nábrád 1274. Wenzel XII. 125. l., Apáti 1496. Lel. Met. Szat. 62, ad locum arundinosum: Mak 1429, Kállay, saec. XV. R. II. 577, per siluas lutosas et condensas ac stagna et paludes necnon prata axundinosa: Szamosszeg 1357. Zichy III. 56. l., pratum stagnosum: Mak 1429. Kállay, saec. XV. R. II. 577, Gyügye 1380. Zichy VI. 139. l.

² Piscina: Romád 1296. Wenzel X. 248. l., piscatura: Kocsord, 1272. Fejér V./I. 265. l.

³ l. az id. térképet és D. 10. N. 57-et.

⁴ A térképen kívül: Olesva 1500. Károlyi III. 42. l., Vitka 1402. Lel. Bercs. III. 4, Varsány 1366. Lel. Met. Szat. 31, Panyola 1264. Fejér VI./2. 388. l., füz: Nábrád 1279. Wenzel IV. 209. l., tölgy, szil, gyertyán, silua glandinosa: Panyola 1415. Kállay, saec. XV. 736, jegenyenyár: Nábrád 1425. Kállay, saec. XV. R. II. 395, silua glandinosa, populus: Semjén, é. n. Kállay, saec. XV. 125, silua glandinosa: Pátyod 1487. Lel. Acta 20, dumi salicei 1380. Zichy IV. 138. l., füz: Fülöpös 1366. Kende, arbores tremuli; szil, füz: Dányán é. n. Lel. Met. Szat. 24, füz, nyár Hermanszeg vidékén: 1314 < 1499 Orczy, Nyáryana 3950.

⁶ Krassó 1498. Lel. Acta 2, Borhida, 1415. Lel. Acta 47, stb.

⁶ L. Fényes (Magyarországnak s hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai s geographiai tekintetben. Pest, 1839. IV. 255. l. skk.) leírását. Azonkívül: Vetés 1523. Lel. Acta 45, Pusztadaróc egy része: inter duos fluvios Zomus 1405. Zichy V. 392. l., alueus, Sár folyó: Vasvári 1339. Lel. Met. Szat. 30.

⁷ Silua paludosa: Rozsály 1314 < 1499. Orczy, Nyáryana 3950, silua aquosa: Atya vidékén, u. ott, «rakattya» ér, mocsár: 1359. Lel. Met. Szat. 21, vizek, lacus: Szekeres, 1487. Kölcsey, tavak: 1181. Szentpétery: Regesta 43—44. l., vizek: Garbolc 1344, Lel. Met. Szat. 34, Mikola: 1216 < 1391. Kállay, saec. XIV. 1249, Fejér VII./3. 20. l., prata et stagna, nagy szárazságkor eltűnő víz: Császló 1378. Zichy IV. 640. l., nádas, mocsár, medrek: Jánk 1341 < 1482. Perényi, meatus aque seu alueus tempore inundacionis aque fluens (?): 1411. Kende, rakattya, mocsár: Gyarmat, 1359. Lel. Met. Szat. 21, vizek: Cshóc, 1425. Lel. Met. Szat. 8,

tott,¹ az Ar—Kömörő—Fülesd—Tisztaberek—Sár—Udvari—Apa-vonaltól északra azonban, néhány megszakítás híján, a XII. századig az ugocsaival egybefüggő töretlen rengeteg állott.²

A nagy síkság északon Sárköz—Szinyérváralja, délen Erdőd vidékén kevésbé termékeny-talajú, inkább szőlőtermő dombok átmenetével ér az Avas-, illetve a Bükk-hegység lábáig. Ezek és a közbeeső nagybányai hegyvidék már a bükkösök és cserfaerdők világába tartoznak,³ itt a középen futó Szamosvölgyön, valamint a bányák irtásain kívül ma is csak a sűrű patak völgyek falucskái jelentenek tisztásokat.⁴

Elsősorban táj viszonyok szabták meg a megye lakosságának gazdasági életformáját. Fontos szerepe van a végleges letelepülés után is az ősfoglalkozásoknak. Halászatra főképp a Szamos, az azt körülvevő halastavak, valamint a láp kínálkoztak, hódászatra a Nyírség állóvizei.⁵ Vadászat a megye széleit borító erdőségeknek sokáig egyetlen, de később is jelentős használati lehetősége.⁶ Királyaink, mint a Kékes és Fentős őrsége⁷ és az erdői ispánság⁸ bizonyítja, már korán gondoskodtak a

¹ Ilex, arbor tremula: Rozsály 1314 < 1499, Orczy, Nyáryana 3950, sima glandinosa: Gacsály 1427. Lel. Acta 20, tölgy, fűz, nyár: Atya környékén, u. ott, dumus arboris avellane, ulmus: Szekeres 1359. Lel. Met. Szat. 21, erdők: Peleske 1370. Becsky, silua dolabrosa siue glandinosa: Ricse 1500. Dl. 20991, silua glandifera: Gyarmat, U. et C. 17, tölgy, erdők: Csaholc, 1425. Lel. Met. Szat. 8.

² A Tur—Tisza közének legnagyobb részére s az ettől délre fekvő területre vonatkozóan bizonyítja ezt egy 1181-i oklevél (Szentpétery: Regesta 43—44. l.), mely az itteni összes fiatal településeket «in magna silua» állóknak mondja. XIX. századig fennmaradt nagy tölgyesek és néhány középkori oklevél őrizték meg az ettől keletre, Szatmárnémeti vonaláig húzódó erdők emlékét: Fényes i. m. és: Palád 1410. Lel. Acta 26, 1477. Lel. Acta 15, glandinosa silua: Garbolc 1427. Lel. Acta 20, nagy erdő: Szarazberek 1339. Dl. 38797, gyertyán, szil, rubetum; arbor pomi siluestris, rakattyal, sűrű erdők: Kölcse, 1411. Kende, tölgy, szil, fűz, nagyerdő: Cseke, Islvándi, 1345. Kende, éger, arbor tremulea: Szatmár 1406. Lel. Met. Szat. 28, tölgy: Szatmár é. n. Lel. Met. Szat. 57, Szatmártól keletre a Gombás (1520. Dl. 30080) és a Sárköz-erdőt (1371. Fejér VII/3. 71. l.) ma is csak kis területen szakítják meg kopár vidékek.

³ Avasi «Bik»: 1231. Wenzel XI. 232. l., 1397. Dl. 266, «bik mak»: U. et C. 38. 23, silua glandinosa: Dobra 1450. Lel. Acta 40, nagybányai «sylua... nigra»: 1376. Fejér IX./5. 98. l.

⁴ Néhol szántóföld is van: Nagybánya, 1380. Dl. 6708, Ujváros 1422. Lel. Acta 67. Avassági terménytized: 1520 körül, Mándy.

⁵ L. Hodász falunál.

⁶ Erdőben szegény vidéken is szokásos volt; pl. Hodász 1511. Lel. Acta 31.

⁷ 1231. Wenzel XI. 231. l.

⁸ Erről a következő fejezetben lesz szó részletesen.

rengetegek és vadjaik védelméről. Később fakitermelésre¹ és az anyag értékesítésére is sor került, a XIII. század folyamán pedig megjelentek Nagybánya környékén az arany-ezüstkincsek első bányászai.²

Megyénk egész sík területéről vannak adatok ló- és szarvasmarhatartásról. Sertésenyésztés sok helyen folyt; leggazdagabban a hegylábak tölgyeseiben és a Szamos alsó folyásánál lehetett makkoltatni.³ Birkákat főképp a Nyírség és a délnyugati Vidék lakói,⁴ valamint a román hegyipásztorok legeltették.⁵ Divatozott a baromfityésztés⁶ és a méhészet is.⁷ Síksági lakók főfoglalkozása azonban — a fokról-fokra, nagy fáradtsággal irtott erdőterületeken éppúgy, mint a régi kultúrtájakon — a földmívelés lesz.⁸ Gabonaneműeken és kenderféléken kívül⁹ különösen a gyümölcs és szőlő termelésének volt nagy jelentősége.¹⁰

Termelés és állattartás lehetőségei szabták meg földje nagyságával együtt a földesúr gazdasági viszonyait és a jobbágnép szociális helyzetét egyaránt. Részletes vizsgálat a hatásokat is ki tudná mutatni. Általános képünk az, hogy — közép- és nagybirtokokon — csak innen maradtak adataink — sok esetben nemcsak a falu együttélő nyája, csordája,¹¹ hanem az egy-egy

¹ Kölce: 1493. Dl. 20023., 1. Nagybányánál is.

² Általánosságban 1. Wenzel: Bányászat 109. 1. skk. 1. Nagybánya történeténél is.

³ Pl. Panyola: 1500 db: 1520. Kállay, saec. XVI. 92, Apa vidékén több mint 3000: 1523. Dl. 23717.

⁴ Pl. Fény: 1500. Károlyi III. 42. I.

⁵ Terebes, 1393: ... agnellos Jobagionum seu Olachorum: Lel. Acta 22.

⁶ Vaja: 1411. Vay 742.

⁷ Dobra, 1450. Lel. Acta 40.

⁸ A Túrvidéken pl. — mint a cégénymonostori jobbágnép szolgáltatásaiból látjuk (1181. Szenpétery: Regesta 43—44. l.) — már a település legelső évtizedeiben ez játszotta állattenyésztés mellett a főszerepet. Erdőirtás azonban a XVI. században is sok munkát ad még: pecuniis suis propriis arbusta ex eis eradicari et exterminari fecerat cum magnis laboribus et expensis: 1508. Kölcey.

⁹ Triticum, siligo: Bagda, 1446. Kállay, saec. XV. R. III. 541, vegyes: Namény 1521. Lel. Acta 6, ... canapis seminata: Hodász 1358. Anj. VII. 336. l., Kenderszer: Tyukod 1476. Lel. Prot. par. 86,

¹⁰ Előbbi főképp nyugaton és a Szamosparton: Csenger 1524. Lel. Acta 49, Dara 1483. Erd. M. Esterházi, Reszege 1316, Anj. I. 397. L, Cégény 1417. Lel. Acta II., szőlő a Nyir és Meggyesalja dombosvidékén: Mada 1501. Lel. Acta 2, Meggyesalja: 1493. Perényi, Erdőd: 1436. Lel. Acta 24.

¹¹ Pl. Kaplony: 100 marha, 1482. Károlyi II. 506. l., Panyola: 43 sertés, 1367. Kállay, saec. XVI. 1511, 200 szarvasmarha Hodászon: 1462. Lel. Acta 16, 100 sertés Cseholyi-birtokon: 1414. Kállay, saec. XV. 703, 1381. Lel. Acta 10.

család rendelkezésére álló állatállomány is tekintélyes volt.¹ Kállai- és Várdai-jobbágyok példája szerint azonban az átlag, úgy látszik, nem mozgott elég magas szinten.² Egy-egy jobbágytelekre különböző nagyságú föld jutott: Börvelyen a két nyomás mindegyikéből 3—3 holdat osztottak,³ Fülöpösdarócon külön a szántóból és külön a kaszálóból.⁴ Sessiók és családok összefüggése azonban idők folyamán mindjobban lazult és pedig a jobbágyság kárára. A kisvárdai uradalom urbárium⁵ szerint 1521-ben, bár néhány telek üresen áll, sok tart el közülük két családot és erősen megnövekedett a zsellérek száma is. Még nagyobb eltolódást mutat az 1512-i megyesi urbárium, feltűnően magasszámú elhagyott telkeivel és inquilinusaival.⁶ Végrendeletekből, hatalmaskodások leírásaiból ismert kisebb használati tárgyaik s állandó készletük sem mutat nagy gazdagságra.⁷ Késpénzüik rendszerint csekély,⁸ csak a hatalmaskodásoknál megbecsült jószágokat és tárgyakat értékelik néha nagyobb Összegre.⁹ A rájuk nehezedő terhek itt sem nagyobbak a szokott értéknél.¹⁰ A két királyi város, valamint azok a

¹ Olcsván a Szamostorkolat híres bükköseinek vidékén egy jobbágy-nak 34 disznaja van: 1520. Lel. Acta 34, Penyigén 41: 1383. Lel. Acta 9, Fényen a bírónak 4 tehene: 1501. Károlyi III. 45. I, a kéri molnárnak 2 lova, 8 ökre: 1381. Kállay, saec. XIV. 1761, sok juh és sertés Filepen: 1483. Kállay, saec. XV. R. III. 1307, egy apáti özvegynek 4 tehene van: 1520. Lel. Acta 4, hatökrös jobbágyszékér Jánosin: 1413. Kállay, saec. XV. 599, egy mácsai jobbágy-nak 6 ökre, 5 tehene, 9 más jószág: 1413. Lel. Acta 21, a kegyei román vajdának egyebek közt 38 ökre: 1516. Lel. Acta 2.

² Panyola: 1402. Kállay, saec. XV. 137, é. n. Kállay, saec. XV. 49, 1521. Zichy XII. 361. I.

³ 1430. Lel. Acta 14, Kállay, saec. XV. R. II. 613.

⁴ 1525. Dl. 23840.

⁵ Zichy XII. függ. 1.

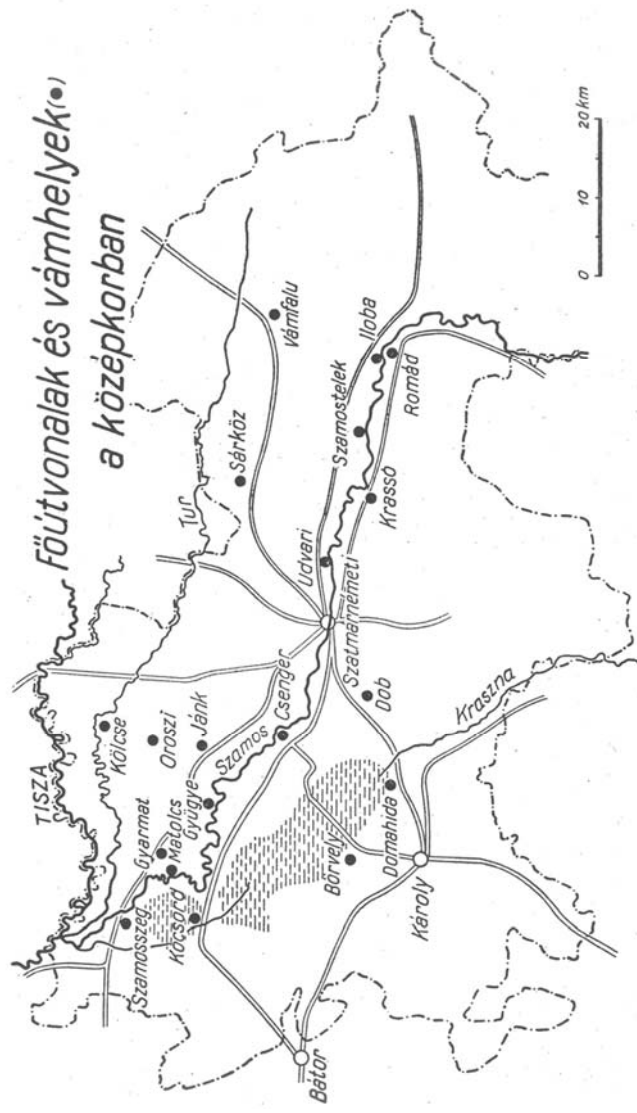
⁶ Dl. 36985.

⁷ Szentmárton: 1525. f-el. Acta 03, Béltek 1399. Lel. Acta I, Óvári 1370. Károlyi I. 314. I. Néhol jobb viszonyokat látunk: egy cégényi polgárnak háza, kertje s szép állatállománya van: 1525. Kende; csengeri jobbágy-nak két pomeriuma: 1524. Lel. Acta. 19.

⁸ 1517. Károlyi III. 102. I.: egy Károlyi-jobbágytól 4 forintot, egy pásztortól I-et, 1494. Lel. Acta 23: csanáosi jobbágytól 25-öt rabolnak el, 1497. Dessewffy: többektől 50-et, 1480. Kállay, saec. XV. R. III. App. 37: 3 jobbágy 26 fr-on vesz malmot, [448. Kállay, saec. XV. R. III. 586: Zajtán egy jobbágy-nak 40 arany a tartozása,

⁹ 200 fr.: Szarazberek, 1465. Lel. Acta 40, 100 fr.: Apáti, 1520. Lel. Acta 4, Laskod: 1404, Kállay, saec. XV. 159, 616 fr.: 1411. Vay 742.

¹⁰ Dica Szaniszlón: 1369. Kállay, saec. XIV. 1553, taxa Fényen: 1420. Lel. Acta 78, a Várdai-jobbágyok szolgáltatása: 1521. Zichy XII. függ. I. A jobbágyság általános helyzetére a középkor végén I. Mályusz E.: Az 1514. évi jobbágyháború okai, Társadalomtud. 1926. 373. I. és Domanovszky: Magyar művelődéstörténet II. 103. I. Magyar renaissance. Mályusz: Társadalmi viszonyok.



2. sz. vázlat.

jobbágyfaluk, melyeket kiváltságos multjuk, kedvező fekvésük vagy a földesúr külön pártfogása a mezővárosok sorába emelt, privilégiumaikkal, vásáraikkal s nagyszámú iparos- és kereskedőnépükkel magasabb anyagi és szellemi szinten állottak. Csaknem minden falunak megvan a faber-e, sartor-a, nem hiányoznak más egyszerűbb szükségletek kielégítői sem, kisbirtokosok néha mercennariust tartanak,¹ a városok némelyikében azonban egész aprólékosan elkülönült iparágakkal s kereskedőnevek tömegével találkozunk.² Ilyen helyeken néha egyszerű jobbágyak is volt alkalmuk pénzüzletekkel foglalkozni.³ Számos templomuk, kórházuk, intézményük; klerikusok, prédikátorok, tanítómesterek⁴ anyagi mellett a szellemi kultúra emelkedettségét is mutatják, bár a sok «litteratus» jobbágynevű bizonyossága szerint ebben faluk sem maradtak el.⁵

¹ 1503. Lel. Acta 3.

² L. pl. Szádeczky: Nagybánya régi iparáról és czéheiről. Századok 1889, 673. 1. skk. Utalunk a városok jobbágyneveire is.

³ Egy szalkai jobbágy értéktárgyakat tart magánál zálogban: 1408. Vay 706.

⁴ Pl. Nagybányán: 1479. Schönherr 239. l., 1387. Fejér X./8. 233. l.; 1408. Fejér X./4. 433, 712. l.

⁵ Népesebb helyek keletkezésére elsősorban az úthálózat, annak centrumai és átkelőhelyei voltak hatással. A középkori úthálózatra l. Henszlmann: A szathmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei. Archeológiai Közlemények IV. 127. l. és Szirmay I. 29. l. — Nyugatról Bátoron át az Ecsedi-láp két partján vezető útra l. 1332 < 1512. Dl. 22478, a biharira: Szalárd—Székelyhida—Szatmár: 1325. Anj. II. 217. l, a Szamos völgyön Erdélybe vivő publica stratára: Zimmermann—Werner I. 143. l., Dl. 37216, az ugocsaira 1341. Zichy I. 613. l., a Szamos-jobbpartira 1450 Vay. — Más határjárásokból pontosabb úthálózat is összeállítható.